

- Української революції 1917–1921 рр.: Мат. Всеукр. наук. конф. – Кам'янець-Подільський, 2008.
4. ДАРФ. – ФР. 440. – Оп. 1. – Спр. 57.
 5. РДВА. – ФР. 39668. – Оп. 1. – Спр. 15.
 6. РДВА. – ФР. 39540с. – Оп. 1. – Спр. 154.
 7. ЦДАГОУ. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 282.
 8. Наш край // *Вечерние огни*. – 1919. – № 31.
 9. *Голос Киева*. – 3. 09. 1918.
 10. Михайлюк О. *Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: Соціокультурні процеси*. – Дніпропетровськ, 2007.
 11. ДАРФ. – ФР. 440. – Оп. 1. – Спр. 34а.
 12. *Речь генерала А. Деникина // Объединение*. – 1919. – № 28.
 13. *Ипполитов Г. Военная и политическая деятельность А.И. Деникина (1890–1947 гг.): Дисс. ... д-ра ист. наук*. – М., 2000.
 14. *Приказ Деникина // Новая Россия*. – 1919. – № 102.
 15. *Приказ Главнокомандующего Екатеринославскому, Харьковскому, Полтавскому, Курскому, Киевскому и Черниговскому губернаторам // Вечерние Огни*. – 1919. – № 9.
 16. *Беседа с генералом А. Шкуро // Новая Россия*. – 1919. – № 27.
 17. ДААРК. – ФР. 1610. – Оп. 1. – Спр. 64.
 18. *Имиенецкий Я. Восстановление порядка в деревне // Полтавский день*. – 1919. – № 31.
 19. *Иоффе Г. Крах российской монархической контрреволюции*. – М., 1977.
 20. ДАРФ. – ФР. 439. – Оп. 1 – Спр. 86.
 21. *Купчинский Ф. Подвиги, победы и власть // Газета Молния*. – 1919. – № 12.
 22. ДАРФ. – ФР. 5827. – Оп. 1. – Спр. 187.
 23. *Константинов Г. Новые черты в постановке земельного вопроса // Наш путь*. – 1919. – № 38.
 24. *Ярошевич А. Земля и деревня // Киевская жизнь*. – 1919. – № 4.
 25. ЦДАВОУ. – Ф. 4593 с. – Оп. 1. – Спр. 18.
 26. *Константинов Г. Крестьянство и возрождение России // Наш путь*. – 1919. – № 36.

Kornovenko S.V. The political program of Ukrainian peasantry and the principles of rear arrangement by civil authorities of the South Russia White movement in the 1919th. In the article the political program of the Ukrainian peasantry and the resettlement principles of rear arrangement by civil authorities of the White movement in Southern Russia in the 1919th are analyzed.

Key words: Ukrainian peasantry, political program, the White movement of South Russia, civil authorities, rear

Д. В. Стаценко

СХОДЖЕННЯ З ПОЛІТИЧНОЇ АРЕНИ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ ЛІВИХ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ (БОРБИСТІВ) (на матеріалах Полтавської губернії УСРР)

У статті, на основі архівних документів, досліджується процес самоліквідації осередків Української партії лівих соціалістів-революціонерів (борбистів) у 1920 р. на Полтавщині.

Ключові слова: Українська СРР (УСРР), Полтавщина, український націонал-комунізм, УПЛСР (борбистів), КП(б)У, опозиційні партії

З'ясування особливостей становлення авторитарних і тоталітарних політичних режимів ХХ ст. не втрачає своєї актуальності. У цьому контексті є важливим вивчення такого досвіду на регіональному рівні. Метою нашого дослідження є аналіз процесу самоліквідації Української партії лівих соціалістів-революціонерів (борбистів) у 1920 р., на прикладі Полтавської губ. Української СРР (УСРР). Для розв'язання цієї проблеми нами залучені автентичні документи з фондів Держархіву Полтавської обл. (зі збереженням при цитуванні особливостей орфографії та стилістики), а також праці В. Полушкіної, І. Кураса, Я. Остапенко, В. Огієнка та

ін. Якщо в дослідженнях радянської доби самоліквідацію партії борбистів трактували як закономірний процес, зумовлений втратою ідейної підтримки в суспільстві, то сучасні дослідники звертають увагу на чітко сплановані заходи більшовиків, спрямовані на витіснення політичних конкурентів.

Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борбистів) (далі – УПЛСР(б)) займала друге місце, після Української комуністичної партії (боротьбистів), на політичній арені УСРР за своєю чисельністю та впливом [1, 288]. Вона виступала за встановлення радянської влади (запровадження органів влади – Рад) і співробітництво з КП(б)У [2, 95], за побудову соціалістичного ладу в Україні, вступ радянської України до Всесвітньої Федерації Соціалістичних Республік [3, 9], надання всьому трудовому населенню (як пролетаріату, так і трудовому селянству) рівних політичних прав, заперечуючи ідею встановлення «диктатури пролетаріату», та пропонуючи натомість «диктатуру трудящих», «диктатуру трудових класів» [1, 245]. Вплив борбистів був найбільш помітним в Херсонській, Одеській, Катеринославській і Харківській губ. УСРР, тобто там, де мав місце багатонаціональний склад населення, зокрема вихідців з російських губерній [4, 128]. На Полтавщині вплив УПЛСР(б) був незначним. За даними В. Полушкіної, у Полтавській губернській організації УПЛСР(б), станом на кінець квітня 1920 р., налічувалося 700 членів, а вже у липні того ж року – близько 80 [4, 132]. Дещо іншу статистику наводить І. Курас, згідно з яким, у травні 1920 р. у ній було 700 членів, а у липні – тільки 42 [1, 289].

Після вигнання денікінських військ з більшої частини території сучасної України, УПЛСР(б) співпрацювала з КП(б)У. Борбисти зокрема входили у Всеукраїнськом та місцеві ревкоми. Проте, збереження за КП(б)У керівної ролі в ревкомах і Радах забезпечувало, за умов угоди з борбистами, проведення в життя більшовицької платформи [4, 128–129] й ігнорування політичних засад борбистів. До того ж політична доктрина більшовицької партії була спрямована на витіснення альтернативних партій з теренів колишньої Російської імперії та встановлення власної владної монополії [5, 16–17]. Тому КП(б)У здійснювала щодо УПЛСР(б) тактику подвійної гри: з одного боку, курс на тимчасовий союз, з іншого – проведення проти них ідейної боротьби. Фактично ж амбіції КП(б)У на монополію влади в УСРР спиралися на присутність більшовицьких військ у республіці.

Вибори до Рад, які у більшості губерній і повітів пройшли впродовж березня–травня 1920 р. [1, 252], були засобом прискорення усунення борбистів, як і інших партій, з політичної арени. Вони відбувалися на основі дискримінаційного виборчого права, що підкріплювалося дискримінаційними виборчими технологіями формування пробільшовицького складу делегатів Всеукраїнського з'їзду депутатів та ВЦВК. Тому їх результати, як стверджує С. Білошицький, не відповідали реальним настроям у суспільстві [6, 108–117]. В підсумку, на IV Всеукраїнському з'їзді Рад (травень 1920 р.) представництво УПЛСР(б) склало всього лише 3,7% [4, 131].

Після доведення до самоліквідації у березні 1920 р. УКП (боротьбистів), більшовики почали формування механізму самоліквідації УПЛСР(б). На пленумі ЦК КП(б)У 15 квітня 1920 р. ухвалено рішення про посилення викриття у пресі ідеології та політики УПЛСР(б), припинення їх фінансової підтримки [4, 130], орієнтуючи місцеві партійні організації КП(б)У на посилення ідейно-політичної боротьби проти борбистів [1,

288–289]. У направленому всім губкомам циркулярному листі ЦК КП(б)У вказувалося, що антирадянська направленість діяльності низки борбистських організацій зобов'язує КП(б)У переглянути ставлення до цієї партії. Партійним більшовицьким організаціям було запропоновано неухильно викривати її дрібнобуржуазну сутність перед масами, виключати її представників із органів Радянської влади там, де це зумовлюється антирадянським характером діяльності її місцевих організацій, і припинити їхнє фінансування з коштів партійних і радянських органів [4, 130–131].

Більшовики використовували досить потужний арсенал засобів (силові органи, засоби масової інформації тощо), спрямований на ослаблення конкурентів. Зокрема всіляко сприяли розколу в УПЛСР(б), штучно створювали перешкоди їх організаційної діяльності. І. Курас стверджує: «В результаті здійснення КП(б)У курсу на підтримку лівих і рішуче викриття куркульських, контрреволюційних елементів, у середовищі борбистів помітно поглибилася внутрішня диференціація, посилилася тенденція до самоліквідації партії» [1, 289]. Отже, дослідник визнав штучний характер посилення тенденції до так званої самоліквідації через втручання КП(б)У. У свою чергу Я. Остапенко вказала на такий чинник самоліквідації УПЛСР(б) та УКП(б), як сприяння лідерами цих партій ідеї об'єднання з КП(б)У [7, 3, 11, 15–16], тобто їхнє угодовство.

Всеукраїнська Рада партії борбистів, розглянувши 23 квітня 1920 р. питання своєї подальшої долі, визнала, що «в процесі революції соціалістичне народництво не тільки зазнало організаційного краху, але остаточно втратило свою ідеологічну програмну єдність». 25 квітня політбюро ЦК КП(б)У, розглянувши питання щодо партії борбистів, визнало необхідним запропонувати ЦК УПЛСР(б) у подальшій діяльності відмовитися від есерівського протиставлення селянства робітничому класу, а також вести підготовку до самоліквідації і влиття до КП(б)У [4, 132].

Процеси, ініційовані в центрі, знайшли відгук і пролонгацію на місцях, зокрема й на Полтавщині. Так, 30 березня 1920 р., за формування більшовиками складу одного із повітових виконкомів на території Полтавської губ., 4 місця з 15 віддано борбистам [8, 2]. Іншим разом, у ході підготовки до пленуму Полтавської міської ради, запланованого на 16 квітня 1920 р., більшовики вже висловили застереження, аби лівим есерам-борбистам місць не надавати [8, 10]. На засіданні ж президії Полтавського губкому КП(б)У від 21 квітня 1920 р., де слухалося питання про склад президії губерньського з'їзду Рад, ухвалено: «Президію вибрати з 9 осіб», при цьому лівим есерам (борбистам) «надати місце лише в тому випадку, якщо їх фракція буде нараховувати 50 осіб» [8, 14]. Наведені факти свідчать про намагання більшовиків використати вибори як важіль легального витіснення борбистів з органів влади на регіональному рівні. Показовою слід визнати наступну деталь: на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У 12 травня 1920 р. було ухвалено рішення «видати 100.000 рублів тов. Сьомушкіну (члену УПЛСР(б))! – Д. С.) запропонувавши [йому] персонально увійти в колегію Губземвідділу» [8, 19]. Отже, можна зробити припущення щодо застосування більшовиками тактики підкупу найбільш авторитетних членів УПЛСР(б).

Суворо централізація у прийнятті рішень на місцях зумовила деяке зволікання полтавських комуністів. Так, 5 червня на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У, за підсумками розгляду заяви борбистів ухвалили: «По питанню про гроші поговорити з Центром. Про організ.[аційний] контакт (між більшовиками і

борбистами – Д. С.) без вказівки Центру не розбирати» [8, 41]. Хоча невдовзі, 8 червня на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У було вирішено все ж «видати (борбистам – Д. С.) взаємобразно надати до отримання вказівок із центру (100 000 рублів) сто тисяч рублів» [8, 44].

Між тим, здійснювалася підготовка «самоліквідації» УПЛСР(б). 8 червня 1920 р. політбюро ЦК КП(б)У доручило оргбюро розпочати конкретні переговори з ЦК УПЛСР(б) щодо ліквідації партії та умов входження її членів до КП(б)У, особливо наголосивши на допустимість лише персонального їхнього прийняття у ході ретельного відбору, проведеного спеціальними губерньськими і повітовими трійками [4, 132–133]. 15 червня політбюро ЦК КП(б)У схвалило умови попередньої угоди з ЦК УПЛСР(б). Згідно з ними, останньому пропонувалося прийняти на з'їзді рішення про розпуск партії та її входження в КП(б)У. Партійний стаж для вступаючих в індивідуальному порядку борбистів мав визначатися з моменту утворення УПЛСР(б), тобто, стаж перебування в УПЛСР(б) повністю зараховувався в більшовицький партійний стаж. Для решти датою відліку стажу був момент вступу в КП(б)У [1, 289; 4, 133].

Рішення, прийняті на вищому партійному рівні, швидко знайшли відлуння і на регіональному. В архівних документах зафіксована інформація про те, що на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У, датованому 29 червня 1920 р., розглядалася «заява тов. Ганенка від Полт.[авської] орг.[анізація] Лів. С-Р (борбистів – Д. С.) про необхідність встановлення контакту (з більшовиками – Д. С.) з огляду на передбачуване злиття» УПЛСР(б) з КП(б)У. У відповідь, президією Полтавського губкому КП(б)У прийнято рішення: «Вважати необхідним надання списку комітетам Лів. С-Р (борбистів – Д. С.) найбільш відповід.[альних] членів їх партії і вказівки як їх можна використовувати. Розподілити їх на засіданні комітету. Розіслати по повітовим організаціям циркуляр з інформацією про передбачуване злиття і також необхідності належного контакту в роботі» [8, 62].

12 липня 1920 р. на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У розглядалася, як зазначено сухою протокольною мовою, «заява уповноваженого Ц.К. Лів. С-Р (борбистів – Д. С.) про необхідності (так у тексті – Д. С.) надсилання дирек[тив] повіторганізаціям». У відповідь, ухвалено: «Повіторганізаціям дати необхідні директиви» [8, 71]. З огляду на офіційний початок самоліквідаційної кампанії партії борбистів, усім повітовим партійним осередкам КП(б)У на Полтавщині було надіслано циркуляр, за підписом секретаря губпарткому, скріплений печаткою Полтавського губкому КП(б)У. На жаль, дата його прийняття і надсилання не вказана; ймовірно, його було ухвалено наприкінці червня або на початку липня 1920 р. Також цілком можливо, що згаданий документ і був тією самою директивою щодо якої йшлося вище.

У ньому вже конкретизувалися наміри більшовиків щодо борбистів: «З огляду на помітне на місцях необізнаності про взаємовідносини нашої партії з партією Українських лівих соціал-революціонерів (борбистів) і виникаючих внаслідок цього де-не-де деяких недорозумінь, Губпартком доводить до відома всіх членів партії, що питання про організоване входження лів. – соц. рев. в нашу партію стало на практичний ґрунт і його можна вважати уже вирішеним в позитивному сенсі. Остаточне це входження (так у тексті – Д. С.) повинно бути оформлене після 15-го липня т.е. після всеукраїнської конференції лів. с.-р. На підставі цього Губпартком пропонує всім повітовим організаціям встан[о]вити більш контактні відносини з ними, використовуючи в

більшій мірі їх більш відповідальних товаришів, і прибавляючи їх до Радянської роботи» [9, 22].

Зрештою, справа дійшла до безпосередніх організаційних заходів із підготовки до злиття. Більшість організацій борбистів висловилися на конференціях, які відбулися впродовж червня 1920 р., за самоліквідацію партії. IV з'їзд УПЛСР(б), який відбувся наприкінці липня 1920 р., висловився за самоліквідацію партії, за консолідацію всіх революційних сил під прапором Компартії більшовиків і постановив влитися до партії більшовиків [1, 289]. Однак курс ЦК борбистів на самоліквідацію зумовив гостру боротьбу всередині партії між правими і лівими елементами. Праве крило борбистів, не визнавши акту самоліквідації, 1 серпня 1920 р. створило «партію лівих есерів-синдикалістів» [4, 133]. Борбисти (як перед цим боротьбисти) пішли шляхом злиття з КП(б)У, поступившись організаційною самостійністю.

Механізм злиття УПЛСР(б) з КП(б)У був нескладним і відбувався за аналогічною з боротьбистами схемою. Були створені ліквідаційні трійки на рівні губерній і повітів, що складалася з двох більшовиків та одного борбиста. Вони приймали заяви про вступ до КП(б)У від вже колишніх борбистів [7, 11]. У звіті Полтавського губкому КП(б)У про свою діяльність за липень 1920 р. зазначено, що на початку «звітнього місяця з першими звітками про назріваюче злиття з вказаною партією (борбистів – Д. С.), бу[в] надісланий циркуляр по повітам, а в останній час у зв'язку з ситуацією щодо питання злиття в центр, вирішено висунути трійку по злиттю в складі: Марченко, Олейніков і Сьомушкін» [9, 2]. Ці дані повністю підтверджуються інформацією з протоколу засідання президії Полтавського губкому КП(б)У, датованого 29 липня 1920 р., де зазначено, що стосовно питання борбистів було ухвалено «організувати трійку (комісію зі злиття УПЛСР(б) з КП(б)У – Д. С.) у складі: 1) Марченко, 2) Олейніков і 3) Сьомушкіна» [8, 85]. Вже 2 серпня 1920 р. на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У розглядалася «коротка інформація тов. Марченка про роботу комісії по злиттю пар.[тії] Л. С-Р. (борьбистів) з К.П.У.», яку ухвалили «прийняти до відома» [10, 1].

З часом, справа дійшла до питання персонального закріплення колишніх борбистів на займаних чи очікуваних посадах. Прикметно, що це питання вирішувало губерньське більшовицьке керівництво по кожній кандидатурі. Так, 19 серпня 1920 р. на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У слухалося питання «про розподіл прийнятих в партію Л. С. Революції», щодо якого ухвалено: «Тесленко залишити на місці при Губпечтелі. Михайленко залишити на місці. Глунов залишити на місці. Федченко передати у розпорядження бюро фракції Губбюро [проф]союзів для роботи в [проф]союзах. Охмата – тимчасово залишили в Руновщині. Федорченко вважати необхідним залишити командиром загону Особливого призначення, стюкававшись з Губвійськкомом. Сердюк – поки залишити на місці. Лоєнко – також. Беседовський залишити в Губліскомі. Заст. голови Забельський – передати в розпорядження (так у тексті – Д. С.) кооператкомісії Губпаркому для призначення членом правління Є.П.О. або Спілки. Арнольда залишити на місці. Сьомушкіна командувати членом колегії Губземвідділу заст. Завідуючого. Використовувати [Сьомушкіна] як лектора і літератора. Каневська в розпорядженні відділу управління для роботи в Губеваку. Сердюк Дора в розпорядження Відділу Охорони Материнства. Смірнов – залишити в розпорядженні міськ. райкомітету. Добровольський – також. Ларін – в розпорядження Селянського відділу». Крім цього,

на засіданні слухалося питання «про сім'ї загиблих Лів. С-Р.», щодо якого ухвалено: «Сталкуватися з собезом про забезпечення їх як сімей комуністів». Розглядалося й питання «про видачу грошей для ліквідації справ Лів. Соц. Революції», які вирішили видати (розмір суми у протоколі не вказано) [10, 13].

25 серпня 1920 р. на засіданні президії Полтавського губкому КП(б)У знову повернулися до питання про «розподіл прийнятих лів. с.-р. (борьбистів)». Зокрема вирішено долю наступних людей: «тов. Каск направити в робітничо-селянську інспекцію. Белокобильську залишити в Наробразе. Рудська – в розпорядженні Культурно-просвітительної комісії Губбюро профсоюзів. Настенко мобілізувати на продроботу і направити на курси в Опродкомарм. Зможний залишити на місці» [10, 19]. Загалом у серпні 1920 р. процес злиття на Полтавщині був завершений. Принаймні, будь-яких нових даних щодо борбистів у архівних матеріалах протоколів засідань Полтавського губкому КП(б)У, які відбувалися після серпня 1920 р., ми не виявили.

Отже, Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів) належала до табору небільшовицьких партій, пропонуючи альтернативний більшовицькій диктатурі варіант розвитку УСРР. Проте, на Полтавщині особливою підтримкою борбисти не користувалися, а їх губерньська організація не відзначалася численністю. КП(б)У здійснювала щодо УПЛСР(б) тактику подвійної гри: лінію на тимчасовий союз з огляду на несприйняття більшістю населення більшовицької політики, водночас, ведучи з ними ідейну боротьбу. Ідеологія більшовиків не визнавала інших альтернативних політичних сил і програм, а тому борбисти, як і інші партії, були приречені на зникнення. На території Полтавської губернії міжпартійна боротьба закінчилася вимушеною самоліквідацією місцевих осередків УПЛСР(б) та входженням окремих її членів у ряди КП(б)У.

1. Курас И.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. – К., 1978.
2. Панчук М.І. Партії українського національного комунізму // Наукові праці з питань політичної історії. – К., 1992. – Вип. 172.
3. Огієнко В.І. Діяльність українських націонал-комуністів (1918–1920 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2008.
4. Полушкина В.А. Осуществление КП(б)У ленинской тактики по отношению к партии борьбистов (1919–1920 гг.) // Из истории гражданской войны и интервенции. 1917–1922 гг. – М., 1974.
5. Бабенко Л.Л., Ляхівненко С.М. Ліквідація небільшовицьких політичних партій на Полтавщині в першій половині 1920-х років: Навч. пос. – Полтава, 2009.
6. Білошицький С.В. Формування більшовиками представницьких органів влади в Україні у 1918–1925 рр. як засіб монополізації влади // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – К., 2004. – Вип. 27.
7. Остапенко Я.М. Ліквідація більшовиками опозиційних політичних партій в Україні (1920–1925 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Х., 2000.
8. Держархів Полтавської обл. – Ф. 9032. – Оп. 1. – Спр. 6.
9. Держархів Полтавської обл. – Ф. 9032. – Оп. 1. – Спр. 13.
10. Держархів Полтавської обл. – Ф. 9032. – Оп. 1. – Спр. 8.

Statsenko D.V. The Ukrainian party of the left socialists-revolutioners (Borbysty) leaving the political arena (on the materials of the Poltava region of the USSR). In this article on the base of archival documents is revealed the process of self-dismissing of the Left Socialists-Revolutioners Ukrainian Party organization in the Poltava region in the 1920th.

Key words: Ukrainian SSR (USSR), Poltava region, Ukrainian national-communism, UDLSR (borbysty), CP(b)U, oppositional parties